

В.В. Лавринчук

Житомирський державний університет

імені І.Франка

Науковий керівник:

д.ф.н., доц. Астрахан Н.І.

НАРАТИВНА СТРУКТУРА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Особливості структури оповіді художнього твору — питання, що все частіше фігурує в полі наукових інтересів літературознавців. Тому саме проблеми наратології займають не останнє місце у сфері літературознавчих досліджень. Концепція «автор-твір-читач» все більше актуалізується у полі пошуків нових методів розуміння та інтерпретації тексту, дозволяє глибше його пізнати. Такої ж думки притримувалася і Л. Мацевко-Бекерська: «Пошуки найбільш виправданої теоретико-методологічної бази літературознавчих досліджень постійно коливаються між усталеними принципами сприймання та інтерпретації художнього твору і новітніми відкриттями переважно на зближенні безпосередньо літературознавства із філософією, антропологією, естетикою, соціологією тощо. Одним із напрямків, що потенційно засвідчує можливість значного розширення простору вивчення літературного твору, є наратологія» [3, с. 10]. Вона також звертає увагу на особливості сучасних наратологічних досліджень: «Для сучасного наратологічного дискурсу характерна двояка орієнтація на об'єкт дослідження, тому синхронно розвиваються два напрямки аналітичного вивчення літературного твору: «фабульний» та «комунікативний». Для першого важливим є текст як виклад послідовного розгортання подій, як поступове відтворення деякої історії; другий застановляється безпосередньо на художньому тексті як посередникові для здійснення комунікації між автором та читачем» [3, с. 28].

На сьогоднішній день наратологія — це ціла окрема наука, яка пройшла тривалий та складний історичний шлях до свого становлення. Інтерес до оповіді та її структури в давні часи проявляв Платон. Він розділив оповідь на просту та наслідувальну. В свою чергу Арістотель фокусував увагу на героєві та дії як головних елементах оповіді. Однак становлення наратології як окремої науки відбулося аж в середині 20 століття. Цьому сприяли такі видатні постаті, як К. Бремен та А.-Ж. Греймас. Наприкінці 60-х років вони переглянули основні концепції теорії оповіді початку 20 ст. Саме тоді гостро постала потреба класифікувати ознаки оповіді в структурі літературно-естетичної комунікації. Набуло актуальності дослідження зв'язків між світом, про який розповідається, та світом, який утворюється в результаті цього. Особливо цікавитися поняттям наративу почали після поширення модернізму, так як для нього характерна увага до людської психіки, її

внутрішнього світу, форми творів. Якщо раніше вибір способу оповіді був для автора чимось індивідуальним, відмінним від твору до твору, то вже на початку 20 ст. цей вибір почав осмислюватись та обговорюватись. «Концепція наративу стала підлягати не стільки розкриттю інтенції автора в окремому творі, скільки вираженню авторської концепції людської психології, моделюванню дійсності» [5, с. 19].

В історії розвитку наратології виділяються три стадії. Перша розпочалася у середині 19 ст і тривала до середини 20 ст. Цей період вважається періодом накопичення знань, коли вчені оперували здобутими концепціями, організовуючи їх під різними назвами. [4, с. 7]. Другою стадією у розвитку наратології І. Папуша називає становлення її як окремої дисципліни: «У 1969 році Цветан Тодоров запропонував цю назву у праці «Грамматика Декамерона», а Жерар Женетт надав їй чітких концептуальних обрисів» [4, с. 7]. Інтерпретація основних положень наратології, запропонована Ж. Женеттом, проіснувала аж до кінця 80-х років, а уже з 90-х років і по сьогодні, на думку дослідника, триває третя стадія розвитку наратології, так званий «нاراتологічний поворот» – «широка експансія наратології в інші дисципліни – теологію, соціологію, історію, право» [4, с. 7]. Надзвичайно зріс інтерес літературознавства і до наративних особливостей тексту. З часу оформлення наратології як окремої науки питаннями наративу займалися Ж. Адам, Ж. Женетт, Т. Павел, Дж. Прінс, В. Шмід тощо, а в українському літературознавстві – О. Ткачук, М. Ткачук, Л. Мацевко-Бекерська, В. Сірук, Ю. Осадча та ін.

Наратологія звертає увагу саме на комунікативний бік людського існування. Людина впродовж усього життя взаємодіє з іншими членами суспільства і свідомо чи несвідомо має постійну потребу в спілкуванні. Але для цього вона використовує не випадкові набори слів, а фрази, які допомагають найкраще передають її думки і бажання. Це повноцінні комунікативні одиниці, які переносять певний обсяг інформації від адресанта до адресата. Крім злагодженого, систематизованого набору слів з інформативним значенням, фраза несе відповідне смислове та емоційне навантаження. Таким чином фраза стає структурним центром будь-якої розповіді. Так осмислюється та оформлюється життєвий досвід, систематизується навколишня дійсність. Наратив – це не лише об'єкт, а й акт, адже передбачає передачу інформації від однієї людини до іншої з метою перш за все інформування чи привернення уваги. Він може існувати в усному чи писемному мовленні, за допомогою картинок, музики. Різноманітними є форми вираження оповідей: короткі оповідання, епоси, міфи, народні казки, легенди й балади, історії, романи та ін. І. Папуша звертає увагу на відмінність у способі наратування різних жанрів: «Нарація відбувається в найрізноманітніших жанрах: романі, оповіданні, новелі, драмі, баладі і т. д. Спільним для цих форм є той факт, що вони розповідають історію, а відмінним те, як вони її розповідають, тобто спосіб презентації історії. Найкраще це видно при трансформації з одного жанру (епос, драма, лірична поезія, роман) в інший, або з одного мистецтва (драма, роман) в інше

(театральна вистава, фільм)» [4, с. 3]. Розповідаючи історії, людина перш за все створює свій власний світ, який узгоджує з подіями реального життя. Людська здатність розповісти історії стає, з погляду сучасної теорії, головним способом осмислення й упорядкування навколишньої дійсності. Оповідь – створення власної історії – надає людському мовленню індивідуальності, неповторності; побудоване за традиційними правилами, воно існує в лише йому притаманній формі. Оскільки розповідь є невід’ємною частиною людського життя, можна говорити про споконвічне існування в культурі різних способів представлення наративу у вигляді колективного досвіду – казках, міфах, легендах.

О. Капленко пропонує розглядати наратив як певну модель, засновану на лінгвістичній теорії, згідно з якою мова розглядається як структуроване явище: «Найадекватнішим способом репрезентації наративу є уявлення про нього як про певну буттєву модель, специфічну аналогію, котра пов’язує невідоме з відомим, використовуючи для пояснення (чи інтерпретації) кола явищ шляхом посилання до правил, які так чи інакше включають у себе узагальнене значення» [1, с. 11]. Кожна людина осмислює навколишній світ по-різному. Відповідно кожен буде розповідати про одну і ту ж подію зовсім по-іншому. Переусвідомлюючи одну й ту ж інформацію, пропускаючи її через призму своїх почуттів, людина створює свою унікальну і неповторну версію реальності. Таким чином, людина ідентифікує себе в об’єктивному світі, оформлює власний життєвий досвід. За допомогою окремих оповідей людина створює власну життєву історію, яка часто відрізняється від перебігу реальних подій, що мали місце в її житті. Обов’язковим компонентом тут є вигадка, отже це своєрідний вид творчості. «Життєва історія» справді часто не відповідає об’єктивній реальності, але, як складова частина однієї великої системи, не пориває зв’язків із життям. Таким чином, загальна історія людства складається з індивідуальних суб’єктивних історій. Отже, зростає роль особистісних історій та їх роль у житті.

Подаючи історію читацькій аудиторії, автор намагається переконати її в правдивості розказаних подій. Яскравий приклад цього ми можемо побачити у філософській казці Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц» де оповідь від самого початку звучить настільки переконливо, щиро і наближено до постаті самого оповідача, що до початку його «зустрічі з Маленьким принцом» ми не сумніваємося у правдивості історії оповідача. Задля передачі певного досвіду читачеві оповідач повинен «відчувати відповідну інформацію», тому наратив вибудовується як творча індивідуальна модель світу в свідомості наратора. Проте О. Капленко доводить, що «існує поняття про генетично споріднені наративи при умові накопичень схожих знань про навколишній світ, за однакових умов сприйняття. У такому випадку автоматично забезпечується показник істинності, адже справжній світ великою мірою збудований на мовних звичаях групи» [1, с. 14].

Завдяки наративним моделям стало можливим адекватне відображення реальності. При цьому читачеві надається право шукати самого себе у змісті

твору – інтерпретувати, створювати власний образний світ. Створюючи текст, автор ніби віддаляється від себе, свого досвіду. Він пізнає свій внутрішній світ. Н. Мафтин помічає, що, завдяки віддаленню автора від свого «я», оповідь наче розпадається надвоє: «те, що потрібно розповісти – об'єктивну реальність (пропущену через суб'єктивну рецепцію автора й трансформовану у світобачення наратора, котрий створює ілюзію цілковитої незацікавленості – об'єктивності) і суб'єктивний вияв цієї об'єктивної реальності в індивідуальній долі персонажа (чи персонажів)» [2, с. 43]. Автор додає до твору автобіографічні риси, розвиваючи себе в героєві, визначаючи цим і наратора, і спосіб нарації, з якою народжується нова реальність. Віддалення від подій, описаних у творі, дає можливість автору піднятися над художнім світом твору, відчутти себе незалежною субстанцією і змоделювати реакцію читача на запропоновану історію. Для цього він моделює постать посередника, котрий збереже його світоглядну позицію, але залишить його самого «за кулісами» твору: «Для передання досвіду авторові важливо дистанціювати зображений світ від себе особисто (від власної біографічності, за винятком творів специфічного жанру), натомість для читача суттєвим психологічним чинником є розуміння свого домінування над смислом, оскільки сприймання твору через посередництво не-автора знімає відповідальність за розуміння первинного змісту «неправильно». З другого боку, читач пізнає якщо не цілком новий фікційний світ, то пробує виявити невідомі його особливості чи закономірності, а процес шукання для самого читача є автономним завдяки формальному відчуженню автора» [3, с. 15]. Читач, у свою чергу, добровільно піддається під вплив голосу твору – наратора, котрий диктує йому свою версію розгортання подій, відповідно до світоглядних позицій автора, однак у той же час залишає йому поле для власних висновків та суджень.

Наратологія синтезувала попередню літературну традицію та нові шляхи дослідження художнього твору. Вона дає можливість детально зобразити реальний світ, дозволяє читачеві шукати самого себе у змісті твору. Таким чином, подієвий авторський світ зазнає певних змін завдяки втручання посередника – оповідача. Він гармонізує асиміляцію читача з початково чужою для нього реальністю і сприяє набуттю нового досвіду та додаванню його до свого власного, набутого впродовж життя. Цей посередник дистанціює від автора створений ним світ, а читачеві гарантує зняття відповідальності за розуміння первинного змісту «неправильно», якщо його прочитання відрізняється від авторської ідеї. До того ж, залежно від емоційного стану читача, текст може сприйматися щоразу по-новому, тобто, наративне прочитання художнього твору відкриває перед читачем можливості віднайти щоразу щось нове і незвідане.

Але все ж опанування наративної методології та її термінології ще й досі часто викликає певні труднощі, пов'язані з існуванням різних поглядів, наявністю численних теорій, які часто перетинаються, інколи дублюють одна одну, викликаючи плутанину у вживанні термінів. Це є ознакою відносної новизни наратології та актуальності для вивчення у сучасному

літературознавстві, оскільки чимало питань ще й досі не мають чіткої, остаточної відповіді.

Список використаної літератури

1. Капленко О. Наратив як модель світу: структурна побудова і проекція в художній текст / Оксана Капленко // Слово і час. — 2003. — № 11. — С. 10—16.
2. Мафтин Н. Становлення наративної стратегії української новелістики / Наталія Мафтин // Слово і час. — 2003. — № 12. — С. 42—46.
3. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології / Лідія Мацевко-Бекерська. — Львів : Сплاین, 2008. — 408 с.
4. Папуша І. Наративні моделі українського реалізму [Електронний ресурс] / Ігор Папуша. — Режим доступу до журн. : [http: www.papusha.at.ua](http://www.papusha.at.ua).
5. Поліщук В. Наративні структури малої прози (новелістика К. Москальця) / Вікторія Поліщук // Слово і час. — 2002. — № 11. — С. 46—49.